

Списание "Анамнеза" брой 13, 2011 г.

**За да разлиствате страниците,
посочете с мишката върху долния
десен ъгъл.**

**Можете или да ги обръщатете веднага,
чрез натискане, или да ги разгръщате
бавно, като истинска книга, държейки
натиснат бутона на мишката.**

Приятно четене!

[Свали в PDF](#)

**ОТЗИВ ЗА П. ПАВЛОВ. Г. ВЛАДИМИРОВ.
ЗЛАТНАТА ОРДА И БЪЛГАРИТЕ. СОФИЯ: ВОЕННО
ИЗДАТЕЛСТВО [НЕ Е ПОСОЧЕНА ГОДИНА НА
ИЗДАНИЕТО]**

Отношенията на българите – както на тези от Волжка, така и на „братята“ им от Дунавска България – с т.нар. Златна орда рядко попадат в центъра на вниманието на българските медиевисти. Като изключим някои публикации на Петър Ников от 20-те години на миналия век, съвременната българска историография обикновено поставя татарите на заден план. Разбира се, Златната орда неизменно присъства в разказа за балканската история от последната третина на XIII в., но отношенията с нея най-често се представят като историческия фон, на който се разиграват драматичните събития във вътрешните дела на България, Сърбия и Палеологова Византия или на който се провежда външната политика на българските владетели Ивайло (1278–1279), Георги Тертер (1279–1292) и Смилец (1292–1298) и на сръбския крал Урош II Милутин (1282–1321). Името, с което най-често се идентифицира Златната орда в съзнанието на българския читател, е това на хан Ногай, но и за него реално се знае само това, че е бил един от най-изявените пълководци на Златната орда и че, вероятно поблазнен от доходоносните търговски начинания на генуезците в Черноморския регион, в края на 70-те години на XIII в. се установил в дн. Исакча на Долния Дунав, а по-късно успял да принуди Георги Тертер и Урош II Милутин да

признаят върховната му власт; през 1285 г. дори предприел поход срещу Трансилвания, но претърпял поражение от унгарския крал Ласло IV (1272–1290).

Книгата на Пламен Павлов и Георги Владимирова „Златната орда и българите“ е, така да се каже, изключение от правилото: тя поставя Златната орда в центъра на повествованието, като проследява и нейната предистория още от времето на завоеванията на Чингиз хан. Макар да има структурата на монография и да е снабдена с подробна библиография, хронологическа таблица и показалец на личните имена и географските названия, книгата на Павлов и Владимирова не се побира в стриктно дефинираните рамки на научния труд. Тя е написана увлекателно, на достъпен език и с минимално количество специализирана терминология. В книгата липсват обичайните за научните публикации бележки под линия или в края на текста, но за сметка на това тя е изпъстрена с богат и разнообразен илюстративният материал. В този смисъл трудът на Павлов и Владимирова може да се определи като един вид междинно звено между „високата наука“, която поради своята сложност често остава недостъпна за масовия читател, от една страна, и нейната посестрима, научно-популярната литература, от друга страна. Това обаче не бива да се възприема като недостатък на труда на двамата автори. Напротив, формата на изложение, която те са избрали, заедно с многото илюстрации в текста, по-скоро свидетелства за техния стремеж да прекратят отвъд границите на строго научното и да направят труда си достъпен за широк

кръг читатели.

Вече отбелязах, че книгата има структурата на монография: тя се състои от увод, шест глави и заключение. Уводът (с. 6–11) е всъщност предисловие, което е съставено от три части: уводни думи от ст.н.с. И. Миргалеев и от чл.-кор. Ф. Хузин – и двамата от Академията на науките на Република Татарстан, както и кратък предговор от Павлов-Владимиров. В своя предговор двамата автори формулират основните цели на изследването си, а именно: да проследят възникването на Златната орда в контекста на монголските нашествия през XIII в., да изследват нейния политически, стопански и културен облик и нейните взаимоотношения както с Дунавска България през XIII – XIV в., така и с българските емирства от Поволжието през XIII – XV в. (с. 11).

В Глава I „Извори и историография“ авторите се спират както на различните по „етническата си принадлежност“ групи извори – арабски, персийски, византийски, руски, източно и западноевропейски и български (с. 12–14), така и на изследванията, посветени на Златната орда в чуждестранната (с. 15, 21–23) и в българската историческа наука (с. 16–20). Авторите с основание отбелязват, че в изследванията, посветени на ролята на Златната орда в историята на Средното Поволжие, битуват и някои крайни, взаимно изключващи се тези (с. 23).

Глава II „Раждането на Монголската империя“ (с. 24–49) има по същество уводен характер, тъй като въвежда читателя в ранната история на монголските на-

шествия. Краткото предисловие към тази глава, озаглавено „Кои са монголите и кои – татарите“ (с. 24–27) запознава читателя с тезите за тюркския произход на татарите, които от врагове се превърнали в съюзници на монголите, а също така и с тезите за етимологията на етнонима „татари“. „Чингиз – завоевателят“ (с. 29–37) и „Монголите в Европа“ (с. 38–47) са двете части на тази глава, които ни представят съответно личността и завоеванията на могъщия Чингиз хан и създаването на огромната Монголска империя, която при непосредствените му наследници се простира от Китай до Източна Европа. Тук е проследена и историята на постепенното завоевание от монголите на Волжка България, върху чиито земи впоследствие се формира т. нар. Златна орда, оказала толкова голямо влияние върху историята на Източна Европа през XIII – XIV в.

Глава III „Златната орда“ (с. 50–78) е посветена на възникването и укрепването на Улус Джучи или „Златната орда“, както започват да я наричат късните руски летописци. Улус Джучи обхващала западната част на някогашната Монголска империя, включвайки в територията си земи от днешните Казахстан, Русия, Украйна и Молдова, а населението ѝ представлявало смесица от уседнали и номадски общности. Върховната власт принадлежала на хан от династията на Чингиз. Към средата на XIV в. обаче обширната държава на Улус Джучи била обхваната от вътрешна криза, която неминуемо се отразила и на населението от Поволжието. Тогава там възникнали местни емирства, вкл. и такива на волжки-

те българи. Макар и възродени след първоначалните монголски нашествия през XIII в., градовете на волжките българи и тяхната търговия отново пострадали при сблъсъка между Златната орда и войските на Тамерлан (1380–1406). Едновременно с това, победния ход на Тамерлановата армия довел до разпада на Златната орда, чиито земи били поделени между няколко враждуващи помежду си владетели. Отслабващата власт на Ордата дала възможност и на руските князе все по-често да нападат градовете от Средното Поволжие. Когато някога могъщата Златна орда се разпаднала, на нейно място останали да съществуват няколко ханства, като в района на Средна Волга се появило Казанското ханство, наречено така по името на столицата си Казан.

Разказана по този начин, колкото сбит, толкова и увлекателен, историята на Златната орда и нейната роля в живота на земите, съставляващи територията ѝ, дава ясна представа на българския читател за това кои са „татарите“, които за определен период от време успяват да поставят на колене и Дунавска България, а също и нейната съседка Сърбия.

Разрухата и първоначалният демографски срив, причинени от монголските нашествия през XIII в., скоро отстъпили място на нов разцвет на стопанството и търговията в завладените земи. Тези процеси са разгледани в глава IV „Стопанство и култура на Златната орда“ (с. 64–78). Авторите ни въвеждат в един свят, в които отново големи кервани пътуват на дълги разстояния, възстановени са речното и морско корабоплаване и – за наше

съжаление – търговията с роби, проведена е и парична реформа. Разбира се, политическата стабилизация и възраждането на търговията довели и до разцвет на занаятите, строителството и архитектурата. Що се отнася конкретно до земите по Средна Волга, тамошният разцвет на строителството довел до възраждането на някои от старите строителни традиции на волжките българи. В изложението си авторите стъпват на доста разнообразен изворов материал – сведения от писмените извори, произведения на изкуството и архитектурата, археологически и нумизматичен материал. Не на последно място е разгледан и въпросът за духовната култура на Златната орда и използваните от нея два вида писмена – арабската и уйгурската азбука (с. 69). Както подчертават авторите, широкото разпространение на грамотността и приемането на исляма въвели доскорошните номади в лоното на високата мюсюлманска култура, започнал разцвет и на т. нар. златоординска книжовност (с. 71 сл.). Не на последно място в тази глава авторите се спират и на бита и всекидневието на обикновените татари – такива, каквито ги виждаме в описанията на средновековните европейски автори и според находките от археологическите проучвания (с. 74–78).

Глава V „Златната орда, Дунавска България и Балканите“ (с. 79–134), чийто автор е П. Павлов, е най-обемната от шестте глави на колективния труд. Тя е разделена на няколко части, които са посветени съответно на татарското нашествие и Второто българско царство в периода от 1236 до 1243 г. (с. 79–89), на краткотрай-

ната българо-татарска коалиция с антивизантийска насоченост (с. 90–94), на хан Ногай и неговата роля на Балканите (с. 95–105), на апогея на т. нар. татарска хегемония на Балканите, който обхващал периода от 1280 до 1300 г. (с. 106–114), на постепенното отслабване на влиянието на татарите върху делата на Дунавска България през XIV в. (с. 115–130) и на ролята на българската държава в балканската история по времето, когато на мястото на залязващата Златна орда започнала да се настанява младата османската държава (с. 131–134). Разбира се, всички тези събития са относително добре познати на българския читател и затова аз няма да се спирам на тях. Трябва да отбележа обаче, че П. Павлов е успял да представи споменатите събития в един доста широк исторически контекст и в рамките на голям географски диапазон и да покаже нееднозначния характер на българо-татарските отношения през разглеждания период.

Глава VI „Златната орда и българите на Волга – политически, икономически и културни характеристики“ (с. 135–146) има заключителен характер. В нея се разглежда развитието на т. нар. Златоординска България, т.е., историята на волжките българи през втората половина на XIII и XIV в. Авторът на тази глава, Г. Владимиров, фактически ни представя едно продължение на историята, разказана в глава IV „Стопанство и култура на Златната орда“, като се съсредоточава изключително върху развитието на българските градове от Поволжието, на техния поминък, бит и култура. Особено

внимание е отделено на град Болгар и неговата водеща роля спрямо останалите български градове през XIII – XIV в. (с. 142–146).

Както отбелязват авторите в заключението (с. 147–149), макар и Златната орда да е придобила един доста противоречив образ в европейските извори, а оттам – и в съвременната историография, тя е изиграла значима роля в историята на земите, които е владяла, а също и на онези държави, в чийто дела е успявала да се намесва.

Както отбелязах в началото, трудът на Павлов и Владимиров е снабден с впечатляваща библиография (с. 150–155), която – по мое мнение – би била по-полезна на читателя, ако беше разделена на две части, т.е., списък на изворите и списък на изследванията. Приложената хронологическа таблица (с. 156–159) обхваща събития от втората половина на XII до 50-те години на XIV в. и допринася за изясняването на хронологията на описваните исторически събития. Трудът на Павлов и Владимиров представлява една увлекателно разказана и в същото време – добре подплатена с научни факти история, която несъмнено ще заинтригува не само научната ни общност, но и една по-широка читателска публика.

Лиляна Симеонова